

og det foreligger også positive vidnesbyrd om at de gamle bønder følte sig forulempet ved at opsitterne i den nye bygd ved Tolgens hytteplass — arbeiderne ved smeltehytten — trengte sig inn på deres gamle enemerker. Således sendte opsitterne på Åsen i Vingelen i året 1700 en klage til statholderen over «hvorledisz endeel af Røraasz kaaber verch folch som boer ved Tolgens smel^e hytter, imod all rett og billighed, bemægtiger sig vorisz jorder grunde og enge slotter, som vi af hansz K. M. hafver kiøbt og betalt» (dok. 45 nr. 8). Og i 1705 anla opsitterne på Østby i Tynset, som nærmere omtalt i kjennelsen i 10de felt (avsnitt VII, 2), sak mot verksarbeiderne Semming Døl og Jon Haldorsen, som uten Østbymennenes vitende hadde tilbygset sig slåtter i Klettdalen (i 10de felt). De innstevnte forsvarte sig med at disse slåtter lå i kongens almenning, men Østbysitterne hevdet at slåttene ikke lå i almenning, men var «bundens hiem rast og fæbeed for deris creaturer» som alltid hadde hørt under deres gårder før disse Tolgens opsittere nu hadde fått bygsel på dem.

Det er efter kommisjonens mening god grunn til å anta at det består en indre sammenheng mellem det forhold som her er omtalt og slåttebyggingene. Hvad der i så fall har vært det primære — om det var de nye folk som fant på å skaffe sig bygsel på slåtter, eller om det var de gamle bønder som forsåvidt tok det første initiativ — kan så meget mindre fastslås som det overhodet ikke er mulig, ved hjelp av det stoff som kan finnes frem fra arkivene, nu å bringe til full klarhet hvordan det i virkeligheten henger sammen med at byggingene kom igang. Men det er ikke urimelig å tro at det var de nye brukere i fjelltraktene som grep til bygselformen — idet det fra deres synspunkt kunde ligge nær å hevde at fjellstrekningene lå utenfor tidligere privat eiendomsrådighet — og at de gamle bønder så sig henvist til å følge efter og ta bygsel på slåttene for å verge sig mot at disse blev tatt i bruk av andre. At dette er den virkelige sammenheng har også positiv støtte i de opplysninger skoginspektør Hummel gav da han i 1766 uttalte sig om hvorvidt bl. a. Brydalen og Spekedalen var kongens almenning. Han meddelte i sin erklæring at disse strekninger «af bønderne i høyeste grad» blev påstått å være privat eiendom. Når de allikevel hadde tatt bygsel på slåtter i disse trakter, var det fordi «nogle avindsyge sneg sig til at få bortbøxlet engeslåtter som vi og vore forfædre har haft i hæfd og brug fra mange mands minde». De hadde derfor selv vært nødt til å ta bygsel på slåttene «hvis de ikke skulde have mistet deres udi mange år brugte eiendoms engeslåtter».

Hvordan det enn måtte forholde sig med det spørsmål som her er berørt — om det var de nye opsittere eller de gamle bønder som først falt på den tanke å løse bygselsedler på engeslåtter — foreligger det under enhver omstendighet sterke holdepunkter for den opfatning at når de gamle bønder tok bygsel på engeslåtter, var det ene og alene fordi dette var et middel til å verne slåttene mot uberettiget bruk av andre. At dette var sammenhengen med byggingene, blev klart og skarpt fremholdt av bøndene på Tynset ting den 10. desember 1756, da de foreviste sine bygselsedler, men samtidig erklærte «at samme stæder er deres egen eiendom, og ei i almindingen beliggende, såsom de har formeent ved de sig tilvendte bygselsedler, at de derved ville formeene andre brug der, som havde tiltaget sig at slåe og høste deres eiendomme». Det blev like klart og skarpt fremholdt av Tyldalens bønder overfor skoginspektør Hummel da han i 1766 forhørte sig om forholdene i Brydalen og Spekedalen, jfr. de opplysninger som er gjengitt ovenfor, og betydningen av den erklæring bøndene her gav forringes ikke av den kjensgjerning at Spekedalen og en del av Brydalen ved kommisjonsdommen av 1790 blev kjent å være kongens almenning. Av betydelig interesse er også den før omtalte uttalelse av foged Jens Juel fra 1740-årene om at «det er trolig at disputer om eiendele på visse tider har givet en del af almuen anledning til at adressere sig til fogden og udgivet et eller andet sted for kongens almindig, endskjønt uden grund for at få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler».

Det er under disse forhold rimelig å anta at de almenningsforestillinger som bygselformen og de enkelte bygselsedlers innhold i og for sig skulde være skikket til å vekke, er blitt holdt fullstendig nede av det som for bøndene var den drivende beveggrunn til å løse bygselsedler på engeslåtter, og at heller ikke to—tre generasjoners bygselpraksis har vært i stand til å

bringe til liv og virkelighet i bøndernes sind den «kongens almenning» som bygselsedlene omtaler. Det er derfor ingen grunn til å tvile på at de bønder som møtte på Tynset ting i 1756 var i god tro når de hevdet at de bygglede steder var «deres egen eiendom og ei i almindingen beliggende», likeså litt som det er grunn til å betvile at bønderne fra Tyldalen var i god tro når de i 1766 fremholdt overfor skoginspektør Hummel at Brydalen og Spekedalen «i høyeste grad» var deres private eiendomsstrekninger. I denne sammenheng skal særskilt fremheves at opplysningene om det omfang fogdenes bygselpraksis hadde, ikke i og for sig gir grunnlag for en forsterket formodning om at bygdefolket ved å ta bygsel på engeslåtter har gitt uttrykk for en erkjennelse av at slåttene lå i kongens almenning. Hvilke rettsforestillinger enn har gjort sig gjeldende hos bønderne, er det nemlig klart at når bygslingen av engeslåtter først var kommet igang, måtte dette naturlig øve en «smittende» virkning og etter hvert lede til at bygselseddelen blev en almindelig brukt legitimasjon for retten til å utnytte bestemte slåttestrekninger. Også denne side av slåttebygslingene bidrar skoginspektør Hummels før omtalte uttalelse av 1766 til å kaste lys over, og betegnende er det også hvad foged Christensen opplyser i 1765 — altså omkring 10 år etterat den siste bygselseddel var utstedt — om at «adskillige af de, der har deslige engeslåtter i brug, har forlangt deres bygselsedler fornyet». Heller ikke den kjensgjerning at bygsling av engeslåtter var en almindelig foreteelse i den periode det her gjelder, gir derfor nogen grunn til å tvile på at bønderne mente hvad de sa når de ved de anledninger som ovenfor er omtalt, med bestemthet hevdet at de bygglede steder var deres egen eiendom og ikke beliggende i almenning. Om betydningen av disse uttalelser fra bønderne har statens advokat forøvrig fremholdt at selv om de kan være avgitt i god tro, gir de ikke uttrykk for en virkelig eiendomsopfatning — de bunder i en misforståelse av hvad kongen som almenningseier vilde tilegne sig og betyr bare at bønderne mente å ha en umistelig rett til sine setrer og engeslåtter. Kommisjonen skal om den opfatning som her er gjort gjeldende bemerke at det vel ikke er urimelig å tro at bønderne hadde mindre klare forestillinger om rettsforholdene i strekninger som skulde være «kongens almenning». Men en formodning herom er ikke et tilstrekkelig grunnlag for å legge en annen mening i de omtalte uttalelser enn det disse likefrem og klart gikk ut på, og det var at disse strekninger var ikke kongens almenning, men bøndernes egne eiendomsområder. På den annen side vilde det sikkert være for dristig om man på grunnlag av bøndernes uttalelser i 1756 og 1766 vilde anse det for bevist at det gjennom hele bygselperioden har gjort sig gjeldende en klar og bestemt eiendomsopfatning hos bygdefolket like overfor de strekninger hvor de bygglede slåtter lå. Dette så meget mere som det fra begynnelsen av 1700-tallet foreligger enkelte opplysninger som likefrem går i en annen retning. Under generaltingsvidner i Tynset i 1709—1711 blev almuen bl. a. spurt om det var tilkommet nogen bygsel av kongens jordegods. Hertil svarte tingalmuen og lagrettet at det var bygslet nogen engeslåtter «udi hans Kongl. May. ts alminding». Slike engeslåtter blev opgitt å være bygslet bl. a. i Vangrøftdalen.

Når det efter kommisjonens mening er nødvendig å regne med at slåttebygslingene kan ha hatt sin rot i rettsforestillinger hos bygdefolket som i virkeligheten gikk ut på at de bygglede slåtter hørte til bøndernes eiendomsstrekninger, beror dette ikke bare på en bedømmelse av de opplysninger som foreligger om bygslingene i Østerdalen, men det grunner sig også på hvad kommisjonen under sin behandling av andre felter har hatt anledning til å konstatere om sammenhengen med at en slik bygsel- eller bevillingspraksis er kommet igang. Herom kan i det hele henvises til kommisjonens bemerkninger i kjennelse av 2. juni 1924 i Ulvikforretningen av 1ste felt, avtrykk s. 129 jfr. s. 20, kjennelse av 1. juli 1927 i 5te felt, avtrykk s. 266—268, jfr. s. 238, og kjennelse av 20. mars 1933 i 12te felt, avtrykk s. 26 jfr. s. 22. I kjennelsen i Ulvikforretningen er bl. a. gjengitt en uttalelse som foged Budtz i Søndhordland og Hardanger avgav i 1804 i anledning av at det var strømmet inn til ham ansøkninger om bevillinger på fjellbeiter, fiskevatn m. v. Fogden inntok det standpunkt at ansøkerne burde pålegges å opta tingsvidner for å godtgjøre at strekningene ikke tilhørte andre («utrops-tingsvidner»), og begrunnet dette med at «det ikke sjælden skal have hændet, at slige stræk-

ninger, som bønderne have opgivet at ligge ubrugte, ere ved nærmere undersøgelse befundet at have tilhørt andre». I denne forbindelse fortjener det å nevnes at også foged Lyng i Gudbrandsdalen, som omtrent på samme tid utarbeidet sin beskrivelse av almenningene i Gudbrandsdalen (beskrivelsen, som er datert 8. februar 1803, er trykt i 1925), kan sees å ha tatt sine reservasjoner med hensyn til betydningen av en bygselseddel som almenningsbevis. Således sier han (s. 16) om en rydningsplass i Fåberg at det vel en gang i fortiden er utstedt bygselseddel på plassen av stedets foged, «men dette giver efter mine tanker ikke noget beviis om, at den strækning, hvorudi pladsen ligger, skulde være konge-alminding, og at pladsen derfor skulde tilhøre kongen; thi i fortiden er mere end en gang indtruffet, at rydninger og engeslätter er blevet bygslede eller bevilgede, som nu holdes for at ligge udi bøndernes hjemraster og sameie, som ofte er passeret uimodsagt, deels formedelst uvidenhed om, hvad der var kongens almindig, og om grændseskjellet imellem den og bøndernes eiendomme, og deels formedelst disses fordums inactivité på sine jordeiendomme ». Og under henvisning til denne bemerkning sier han i sin omtale av fjellstrekningene mellem Gausdal, Fron, Ringebu og Øyer (s. 31—32) at han ikke anser det som nogen urimelig forklaring på at det i disse trakter finnes «nogle til kongen skyldlagte fiskevande, samt engesletter, hvoraf svares afgifter», når almuen opgir «at nogle af deres forfædre have, for at betrygge sig i deres brug, maaskee og for at udelukke andre, der kunde have retmæssig fordring på lige brug med dem, erholdt bygselsedler på fiskevande og engesletter ». Ikke minst av interesse er de opplysninger som det er redegjort for i kommisjonens kjennelser i 5te og 12te felt på de citerte steder. I årene etter 1900 kom det i Lesja i gang en bevegelse for å få feste på fisketomme vatn. Da denne bevegelse først var begynt, grep den sterkt om sig — et talende eksempel på den «smittende» virkning av en foreteelse som denne, sammenlign hvad tidligere er nevnt herom — og det kan med sikkerhet fastslåes at om bevegelsen kanskje ikke likefrem hadde sin rot i uklare rettsforestillinger, så gav den sig ialfall utslag som viser en påfallende forvirring i rettsbegrepene. I så henseende kan henvises til en opplysning om at to menn i Lesjaskog så sent som i 1916 søkte og fikk herredsstyrets forpaktning for 20 år på et fisketomt vatn «beliggende i Lesjeskogens hjemrast». Opplysningene om denne bevegelse legger etter kommisjonens mening klart i dagen hvor nødvendig det er å gå frem med forsiktighet ved bedømmelsen av en bygselpraksis som ligger århundreder tilbake i tiden. Når en foreteelse som den det her er tale om hører nutiden til, har man de nødvendige midler til å kontrollere hvilket grunnlag den har i bygdefolkets rettsopfatning, men om de gamle bygslinger gjelder det at de i det vesentlige unddrar sig fra en sikker kontroll. Kjennskapet til den gamle bygselpraksis har intet annet å bygge på enn det stoff som kan finnes frem fra arkivene, men det trenger etter det som alt er sagt ingen nærmere forklaring at dette stoff er ufullkomment og ufullstendig som grunnlag for en bedømmelse av hvilke rettsforestillinger hos bygdefolket bygslingene i virkeligheten har vært forbundet med.

Det er av statens advokat fremholdt at det både fra eldre og nyere tid foreligger rettsavgjørelser som klart fastslår bygslingenes betydning som almenningsbevis. Kommisjonen skal bemerke at de eldste dommer på dette område som det foreligger opplysning om — fra tiden før og omkring 1700 — ganske visst viser at domstolene har lagt fogdens bygselseddel til grunn for sin avgjørelse, men det er også åpenbart at domstolene overhodet ikke har villet innlate sig på å bedømme om fogden i virkeligheten hadde adgang til å bygsle bort vedkommende strekninger. I 1682 fikk hytteskriver Anders Richardsen dom for at hans bygselseddel på Øvre Hultdalens engesletter skulde stå ved makt, men som flere ganger omtalt er det på det rene at han ikke desto mindre måtte erkjenne at disse strekninger var eiendomsgrunn, hørende til Østgård i Dalsbygden. Den avgjørelse som blev truffet i 1705 i saken om Klettalens slätter (nevnt foran og utførlig omtalt i kjennelsen i 10de felt, avsnitt VII, 2) kan heller ingen betydning tillegges — den gikk ut på at retten ikke fant å kunne avsi nogen kjennelse «uden foregående widenschab» til vicestatholderen. Større interesse knytter sig derimot til dommene fra 1777—1780 om retten til slätter i Rausjødalen (i 10de felt — dommene er nær-

mere omtalt i kjennelsen i 10de felt, avsnitt VII,3) og særlig til de dommer som i 1786 og 1790 blev avsaugt av den østerdalske almenningsskommisjon og Overhofretten om de fredlyste almenninger i Østerdalen. Det blev i disse dommer bl. a. henvist til at kongen hadde utøvet eiendomsrett over strekningene gjennom fogdenes utstedelse av bygselsedler, og det er klart at disse uttalelser i domspremissene ikke kan settes helt ut av betraktning ved bedømmelsen av bygslingenes betydning. Men hvad først og fremst dommene om de fredlyste almenninger angår, er det å merke at disse dommer ikke utelukkende bygger på bygslingene, selv om disse særlig i dommen om Tyldalens almenning er skutt sterkt i forgrunnen. I denne forbindelse er det grunn til å være opmerksom på at det for almenningsskommisjonen var fremlagt fortegnelse over alle de bygselsedler som i tiden fra 1697 til 1754 var utstedt på slåtter i Tynset, Tolga og Kvikne (og Rendalen), og at det heller ikke bortsett herfra kan være gjenstand for tvil at almenningsskommisjonen var fullt på det rene med hvilket omfang fogdenes bygselpraksis hadde hatt. Med dette for øie er det av betydelig interesse når sorenskriver Juel, som hadde vært medlem av begge almenningsskommisjoner, i sitt promemoria av 13. november 1800 med stor bestemthet erklærer at det for almenningsskommisjonene ikke hadde foreligget noget bevis for at det fantes en kongens almenning i Tynset hovedsogn. Det synes efter dette ikke å kunne fastslås med nogen sikkerhet at almenningsskommisjonene har vært av den opfatning at bygslingene var et under alle omstendigheter avgjørende almenningsbevis. Men selv om man vil gå ut fra at dette har vært opfatningen, og selv om dommene om Rausjødalen ubestridelig går meget langt i denne retning, sier det sig selv at disse rettsavgjørelser ikke har nogen selvstendig betydning — deres betydning for senere tiders syn på de gamle bygslinger avhenger av i hvilken utstrekning de virkelig gir opplysning om rettsopfatningen på den tid da bygslingene foregikk. Og i så henseende har dommene en verdi som er begrenset. Dommene gir et bidrag blandt mange andre til belysning av bygslingenes betydning, men de gir ikke uten videre bevis for at bygslingene i den periode da de pågikk — en periode som var avsluttet nogen årtier før disse dommer falt — virkelig var utslag av en fastslått almenningssopfatning. Forsåvidt kan disse dommer efter kommisjonens mening ikke tillegges nogen vesentlig annen vekt enn de embedsmessige uttalelser om bygslingene som foreligger fra 1760- og 1770-årene og som tildels gir uttrykk for adskillig tvil om bygslingenes betydning. Her kan henvises til skoginspektør Hummels erklæring av 1766 om Brydalen og Spekedalen. Som før omtalt opplyste Hummel i denne erklæring at det var bygslede slåtter i disse trakter, men at bøndene påstod at strekningene var deres eiendom. Under disse omstendigheter turde han ikke uttale nogen bestemt mening, men erklærte at «jeg ved ikke hvad jeg skal holde Brye- og Speckådalen for; den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Speckådalen skal være kongens almindning, er at en deel engeslåtter som ligger derudi ere bølgede». Videre kan nevnes foged Christensens innberetning av 29. mai 1775. Når foged Christensen i denne innberetning opgav Brydalen og Spekedalen som kongealmenning idet han henviste til bygslingene, var det med meget sterke reservasjoner. Av interesse er det også å konstatere at amtmann Holck i sin før omtalte erklæring av 17. februar 1776 gav uttrykk for den opfatning at fogdenes bygselpraksis ikke dannet noget bevis for at de såkalte bygdealmenninger var kongealmenninger.

Hvad rettspraksis fra nyere tid angår, har statens advokat henvist til de to høiesterrettsdommer om strekningene på Bjørkkjølen som er referert i Rettst. for 1896 s. 575 og 714, idet han fremholder at Høiesterrett i disse dommer har lagt bygslingene til grunn som et avgjørende almenningsbevis. Som kommisjonen har gjort opmerksom på i en tidligere sammenheng, er det den førstnevnte av disse dommer som har interesse for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse. Av det som før er sagt om denne dom fremgår det at dommen ikke kan tillegges nogen betydning for kommisjonens syn på rettsforholdene i den gamle «Tønset almindning», først og fremst fordi det under behandlingen av saken synes uten videre å ha vært forutsatt fra alle sider at «Tønset almindning» var en virkelig almenning på den tid da Tynsets opsittere i 1816 blev enig om å utskifte disse strekninger mellem sig. Såvidt det

kan sees, har Høiesterett overhodet ikke hatt nogen foranledning til å gå inn på spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis, og henvisningen i voringen til en bygssel-seddel på engesletter i Bjørkkjølen fremtrer da heller ikke som ledd i en begrunnelse for at «Tønset almindig» var en virkelig almenning. Det er efter dette klart at Bjørkkjøldommen ikke får nogen betydning for kommisjonens bedømmelse av bygslingene.

I forbindelse med sin henvisning til de rettsavgjørelser som foreligger har statens advokat også henvist til uttalelser i Røroskommisjonens innberetning av 1879 om bygslingenes betydning som almenningsbevis. Om disse uttalelser, se således innberetningen s. 118—119, skal bemerkes at de såvidt det kan sees ikke bygger på nogen undersøkelse av den nærmere sammenheng med fogdenes bygselpraksis. De gir derfor ikke noget selvstendig bidrag til belysning av spørsmålet om bygslingenes betydning, efterat dette spørsmål nu har vært gjort til gjenstand for omfattende undersøkelser. I denne forbindelse kan forøvrig nevnes at Gudbrandsdalskommisjonen i sin innberetning av 1882 har gitt uttrykk for den opfatning at de gamle bygslinger har en begrenset verdi som almenningsbevis, se den trykte innberetning s. 43 og 45 jfr. s. 141.

Når det opplysningsstoff som er gjennomgått i det foregående gjøres til gjenstand for en samlet vurdering, kan kommisjonen ikke finne at det foreligger forsvarlig grunnlag for å fastslå at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma var statsalmenning i den periode da bygslingene pågikk. På den annen side vilde det efter kommisjonens mening være for dristig å gå ut fra at det hos bygdefolket på denne tid gjorde sig gjeldende en helt klar eiendomsopfatning likeoverfor disse fjellstrekninger. Kommisjonen er ved sin bedømmelse av hele det opplysningsstoff som foreligger kommet til det resultat at opfatningen av fjellstrekningenes rettsforhold i den periode det her er tale om, i virkeligheten ikke kan antas å ha vært sikker og avklart hverken hos det offentliges representanter eller hos bygdenes befolkning. Det må antas at det i bygselperioden har foregått en brytning mellom almennings- og eiendomsforestillinger, en brytning som før eller senere måtte få sin utløsning i den ene eller den annen retning. Og herav følger at når det skal bringes på det rene om de fjellstrekninger det her gjelder er statsalmenning eller ikke idag, vil det avgjørende være hvilken retning utviklingen av rettsforholdene i fjellet har tatt i den tid som er gått siden bygslingene ophørte. Spørsmålet er om det under denne utvikling er almenningsforestillingerne eller eiendomsopfatningen som har seiret, og det må her understrekes at dette spørsmål er et helt annet enn det som i prosedyren er kommet sterkt i forgrunnen: om strekninger som antas å ha vært statsalmenning i kjent tid, senere er gått over til privateiendom ved hevd eller på annen måte.

Når det gjelder å ettervise hovedlinjene i den utvikling som rettsforholdene i fjelltraktene har gjennomgått i tiden efter 1750-årene, er det naturlig først å søke bragt på det rene hvilken holdning de offentlige myndigheter i denne tid har inntatt. I så henseende skal først nevnes at selve den omstendighet at bygslingene blev bragt til opphør visstnok ikke kan betraktes som symptom på en opfatning hos myndighetene om at de strekninger som tidligere hadde vært gjenstand for bygsling, ikke var kongens almenning. Den egentlige sammenheng med at bygslingene ophørte er ikke helt klar, men alle opplysninger tyder på at forklaringen ligger i forhold som ikke har hatt noget med almenningsspørsmålet å gjøre. En annen sak er at bygslingenes ophør måtte få betydning for bygdefolkets opfatning av rettsforholdene. Herom mere senere.

At bygslingenes ophør ikke kan tilskrives en svingning i den opfatning som i bygselperioden gjorde sig gjeldende hos myndighetene om at visse trakter i Tynset, Tolga og Kvikne var kongealmenning, synes så meget sikrere som denne opfatning kom til uttrykk også i 1760-årene, da det blev reist spørsmål om fornyelse av de gamle bygselledler. Under behandlingen av dette spørsmål blev foged Christensen anmodet om sammen med skoginspektør Hummel å foreta en fullstendig undersøkelse av de «til engesletter under gårde bortbygslede stræk-

ninger i de kongelige almenninger», og da Generalforstammet oversendte til Rentekammeret Hummels fortegnelse av 1767 over bygslede engeslätter i Tynset, Tolga og Kvikne, gav det som før omtalt uttrykk for at fogdene for fremtiden burde holde «uforandret rigtighed» over de bygslede steder, «thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning».

Må det således antas at myndighetene også i 1760-årene gikk ut fra en almindelig — men i virkeligheten meget uklar — forutsetning om at det fantes kongealmenningsstrekninger i Tynset, Tolga og Kvikne, så kan det derimot ikke være gjenstand for tvil at det for såvidt inntrådte en vesentlig endring i løpet av de følgende årtier. I 1770-årene kom det fart i almenningsundersøkelsene, og disse undersøkelser kom nu, etterat foged Christensen hadde avgitt sin innberetning av 29. mai 1775, til å beskjeftige sig utelukkende med bestemte, nøiaktig beskrevne strekninger. Det er bemerkelsesverdig at etterat foged Christensen hadde avgitt sin innberetning, og etterat de almenninger han hadde opgitt var blitt fredlyst i 1776—1777 som «de Hans Majestæt . . . tilhørende almindinger» i Østerdalen, hører vi intet om at det skulde finnes kongealmenning utenfor de strekninger som var fredlyst og som almenningskommisjonene fikk i oppdrag å beskjeftige sig med. I en tidligere sammenheng er det nevnt at foged Christensen, amtmann Holck, foged Hiort og amtmann Pentz utvilsomt var av den mening at det ikke fantes andre skogalmenninger i Østerdalen enn de fredlyste, likesom almenningskommisjonene må antas å ha hatt den samme opfatning. Noget dristigere vilde det visstnok være å gå ut fra at den samme opfatning med full klarhet har gjort sig gjeldende også overfor spørsmålet om almenning i fjellstrekningene, idet det er på det rene at det som almenningsundersøkelsene tok sikte på var å bringe klarhet over hvad der fantes av «almindingskove» i fogderiet. Men slik som disse almenningsundersøkelser utviklet sig er det rimelig å tro at de tidligere uklare forestillinger om kongealmenning i de bygder hvor bygsling av slätter hadde vært praktisert, helt måtte forsvinne, eller rettere utkrystallisere sig i en opfatning gående ut på at det var de i 1776—1777 fredlyste strekninger og ingen andre som var kongealmenninger i Østerdalen. I denne forbindelse kan også henvises til sorenskriver Juels før omtalte promemoria av 13. november 1800. Dette promemoria var foranlediget ved en ansøking om bygsel på strekninger i Tynset som ligger utenfor bygdens skogtrakter, og sorenskriver Juel frarådet bestemt at ansøkingen blev innvilget, idet han under henvisning til almenningskommisjonenes virksomhet fremholdt at det ikke fantes nogen kongealmenning i Tynset hovedsogn. At sorenskriver Juel har vært fullt på det rene med at de trakter som det var spørsmål om å bygsle bort lå utenfor skogtraktene, kan man ganske visst ikke uten videre gå ut fra — dette så meget mindre som bøndene i Tynset likefrem anførte at strekningene lå i deres «sameieskov» — men nogen betydning kan dette ikke tillegges, da erklæringen ikke kan forståes anderledes enn at det efter sorenskriver Juels mening overhodet ikke fantes nogen kongealmenning i Tynset hovedsogn.

Det kan efter de opplysninger som foreligger under enhver omstendighet fastslåes at myndighetene, etterat almenningsundersøkelsene var blitt begrenset til å gjelde bestemte, nøiaktig beskrevne strekninger, må ha tapt fullstendig av syne at det skulde finnes kongealmenning utenfor disse strekninger. At dette var blitt en fremmed tanke for det offentliges representanter, bekreftes da også av de opplysninger som foreligger fra det 19de århundre. Her skal først nevnes de undersøkelser som skattekunngjørelsen av 14. februar 1837 gav anledning til. Som nærmere omtalt i avsnitt VII blev fogden i Østerdalen anmodet om nøie å undersøke om det blandt de i fogedregnskapet tidligere opførte utredsler engeslettpenger, kverneskatt og skogskatt var blitt innblandet avgifter bl. a. for bruken av staten tilhørende engesletter. Hertil svarte fogden at skjønt han hadde anstillet «al mulig nøiagtig undersøgelse», hadde han ikke kunnet erfare at det under de anførte skatter, nemlig engeslettpenger, kverneskatt og skogskatt, var innbefattet «avgifter for bruken af staten tilhørende eiendomme». Å opfatte denne uttalelse med den derav følgende strykning av engeslettpengene som et i og for sig bindende tilkjennegivende fra det offentliges side om at det ikke fantes statsalmenning

i de trakter hvor engeslettene lå, kan det ganske visst ikke være spørsmål om. Men så meget må med sikkerhet kunne sluttet av disse opplysninger at fogden ikke kan ha hatt den fjerneste tanke om at det skulde være statsalmenning f. eks. i Tolgas vestfjell. Hadde han det hatt, kunde han ikke ha uttalt sig slik som han gjorde. — Videre er å nevne de *undersøkelser om almenningene* som blev foretatt i det 19de århundre. I de svar som blev gitt på cirkulærskrivelsene av 1815 og 1825 blev det ikke opgitt noget om at det fantes statsalmenning i Tolga. Betydningen herav forringes tilsynelatende av den omstendighet at heller ikke Rendalsalmenningen (den Tolgen-Femundske almenning) blev omtalt i disse innberetninger. Men som nevnt i avsnitt VI må sammenhengen hermed antas å være den at fogden har regnet den Tolgen-Femundske almenning for å være Rørosverkets eiendom. Av vesentlig større interesse enn disse innberetninger er imidlertid de opplysninger som blev innhentet i 1846, idet undersøkelserne nu uttrykkelig tok sikte på også å få opplyst om det i distriktet fantes «fjellsletter eller andre strekninger der uten å kunne betraktes som almenninger ikke er i nogen privat manns eie». Lensmann Skogstad i Tolga opgav i sin erklæring at det i Tolga tinglag ikke fantes nogen annen statsalmenning enn den såkalte Rendalens almenning. Det svar han gav på det særskilte spørsmål om fjellstrekningene kan vanskelig forståes anderledes enn at han regnet som bøndernes eiendomsstrekninger de trakter som lå utenfor Rendalens almenning, og foged Paus uttalte sig da også i denne retning, idet han erklærte at bortsett fra Rendalsalmenningen fantes det ham bekjent ikke i Østerdalens fogderi fjellsletter eller andre strekninger som bruktes av de tilgrensende bygders beboere uten å være privates eiendom. — I denne sammenheng skal til slutt nevnes at det fra de private parters side er fremholdt at statsmyndighetene ved å nedsette *Storskiftekommissjonen* på bindende måte har erkjent at storskiftet var private eiendomsstrekninger. At nedsettelsen av Storskiftekommissjonen i 1893 ikke kan tillegges en slik betydning, trenger ingen nærmere påvisning. Imidlertid er det ikke uten interesse å konstatere at de mange ansøknings om å få et storskifte gjennomført — den første blev sendt inn i 1863 — ikke kan sees å ha vakt nogen tanke hos vedkommende offentlige myndigheter om at de strekninger som det var meningen å få skiftet ut, i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger. Denne opfatning blev først gjort gjeldende ved Landbruksdepartementets skrivelse til Storskiftekommissjonens formann av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9), efterat Storskiftekommissjonen selv hadde bragt spørsmålet om rettsforholdene i storskiftet på bane.

Det fremgår av det som er nevnt i det foregående at det fra de siste årtier av det 18de og gjennom hele det 19de århundre fra de offentlige myndigheters side ikke i nogen form er gitt uttrykk for den tanke at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma skulde være statsalmenning. Tvertimot er den motsatte opfatning ved enkelte anledninger kommet klart frem, jfr. særlig de undersøkelser som blev foretatt i 1846. Hvad dernest angår *bygdefolkets* opfatning av rettsforholdene i den tid som er gått siden bygslingene ophørte, er det straks å fremheve at nettop den holdning som det offentlige har inntatt, i fremtredende grad har måttet øve innflytelse på bøndernes rettsopfatning. Her skal først nevnes *bygslingenes* ophør. Vel er det så at når fogden sluttet med å utstede bygselsedler på slåtter, finner dette ikke sin forklaring i en endret rettsopfatning hos fogden eller andre offentlige myndigheter. Men like klart er det at når enhver utstedelse av bygselsedler ophørte, mens bønderne brukte sine slåtter som før, måtte dette bidra til å befeste den opfatning hos bønderne at her kunde det ingen kongealmenning være. Og ikke minst måtte dette gjøre sig gjeldende i de trakter som støtte like op til Trøndelagsbygdenes fjellstrekninger, således i Kjurudalen. I Dalsbygdenes del av Kjurudalen blev det ikke utstedt nogen bygselseddel efter 1750-årene, mens det derimot nord for stiftsgrensen blev bygslet bort slåtter helt inn i det 19de århundre. Det kan ikke slå feil at dette forhold måtte gi Dalsbygdingene en skjerpet følelse av at det var andre rettsforhold sønnenfor stiftslinjen enn det var nordenfor. — I forbindelse med bygslingenes ophør måtte også *fredlysningen* i 1776—1777 og *almenningskommissjonenes* virksomhet bli av vesentlig betydning for opfatningen av retts-

forholdene. Det forholder sig som før nevnt visstnok så at disse foranstaltninger hadde s k o g a l m e n n i n g e r for øie, men det er ikke trolig at dette skulde stå klart for bygdenes befolkning. Når «de Hans majestæt . . . tilhørende almindinger» blev fredlyst og almenningss-kommissjonene i de følgende år utelukkende beskjeftiget sig med de fredlyste strekninger, kan det ikke være gjenstand for tvil at dette måtte virke til å utrydde alle almenningssforestillinger — om de var til stede — i de bygder som var helt uberørt av disse foranstaltninger. Og denne virkning av statsmyndighetenes holdning måtte stadig forsterkes ut gjennom det 19de århundre, idet det fra det offentliges side ikke ved nogen anledning overfor bygdenes befolkning blev gitt uttrykk for at de fjellstrekninger det her gjelder skulde ligge utenfor privat eiendomsrådighet.

Om det som påpekt i det foregående er en given sak at statsmyndighetenes holdning i høi grad måtte være skikket til å befeste den opfatning hos bøndene at fjellstrekningene var deres eiendom, er det imidlertid klart at det avgjørende bevis for hvad bygdefolkets rettsopfatning har gått ut på må søkes i fjellstrekningenes egen historie. Om det opplysningsstoff som her foreligger til bedømmelse henvises til fremstillingen i avsnitt VIII—X, men kommisjonen skal i det følgende omtale de deler av dette stoff som særlig påkaller oppmerksomhet.

Av opplysningene om Vingelens fjelltrakter i almindelighet skal først nevnes den fredlysning som skoginspektør Hummel i 1765 foretok av de benefererte gårders «sameieskov med odelsbønder». Det bemerkelsesverdige ved denne fredlysning — hvis betydning også er drøftet i en tidligere sammenheng — er bl. a. at den «sameieskov» som er nærmere beskrevet i fredlysningsdokumentet i virkeligheten omfatter hele Vingelens fjelltrakt. At skoginspektør Hummel selv har vært på det rene med dette, vilde det visstnok være for dristig å gå ut fra. Men fredlysningsdokumentet, som utvetydig betegner det fredlyste område som gårdenes eiendomsstrekninger, har allikevel stor interesse fordi det viser hvad bøndene selv få år efter bygselperiodens ophør regnet for å høre med til disse eiendomsstrekninger. — I d o m m e n a v 1 8 5 5 om setring i Svartåsen gikk retten ut fra at «havneganger» i Vingelen lå i sameie, uten at det dog dermed var sagt at samtlige havneganger lå i ett fellesskap. En henvisning i dommen til «den i lovens 3—12—3 uttalte grunnsetning om seterdrift i almenning» kunde synes å tyde på at retten har regnet de omtvistede strekninger for å være almenningssstrekninger. Men efter dommens øvrige innhold kan det ikke være tvilsomt at meningen bare har vært å henwise til en almindelig rettsgrunnsetning som måtte få anvendelse også i sameieforhold. — Et utvetydig uttrykk for eiendomsopfatning gir de delinger av seterskogen i Vingelen som blev påbegynt i 1850-årene og som er nærmere omtalt i avsnitt V,2. Ved delingen av Rødsgrendens skog blev teigedelt bl. a. bjerkeskogen i Londalen så langt nordover som til litt innenfor Mosedalstjønn, og delingsforretningen gir uttrykk for at de som deltok i utskiftningen regnet sig som eiere også av den bjerkeskog som lå nordenfor de utskiftede trakter. Det heter nemlig i forretningen at når bjerkeskogen nordligst i Londalen ikke blev delt, var det fordi den var «uten sammenheng og så langt borte at man fant dens deling uhensiktsmessig, hvilket erkjentes av samtlige eiere». Med hensyn til delingen av Vingelsgrendens skog er bl. a. å merke at denne deling gikk så langt innover som til grensen for den i 1830 skyldsatte eiendom Magnildalseteren (Magnilseteren). Om betydningen av disse skogdelinger har statens advokat under henvisning til uttalelser av Storskiftekommissjonen fremholdt at skogen i de trakter det her gjelder først og fremst er delt for setrenes skyld, og at det synes mindre rimelig å betegne gårdenes forhold til disse skogteiger som et eiendomsforhold enn som et bruksforhold, som nu er gått over fra å være felles til å bli eksklusivt. Kommisjonen er ikke enig i denne betraktning. Efter kommisjonens mening må skogdelingene oppfattes som et naturlig uttrykk for eiendomsrådighet, uten at man finner det nødvendig å gå inn på det av Storskiftekommissjonen berørte spørsmål om eiendomsretten til s k o g g r u n n e n må antas å ha vært oppfattet som tilliggende skogeierne, slåttebrukerne eller de havneberettigede. Som nevnt i avsnitt XI har statens advokat forøvrig frafalt sin

oprinnelige påstand om at de strekninger som blev delt ved disse utskiftninger er statsalmenning. Det er i denne forbindelse å fremheve at den begrensning i den oprinnelige almenningspåstand som således er foretatt ikke forringer den betydning disse utskiftninger har til belysning av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i det hele. I så henseende er det tilstrekkelig å henvise til den begrunnelse advokaten har gitt for sin endring i almenningspåstanden, idet denne begrunnelse ikke bygger på rettslige betraktninger. — Et bidrag til belysning av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i det hele gir også d o m m e n a v 1 8 8 8 i den sak som Vingelsbøndene hadde anlagt mot fjellfinn Jon Thomassen. Under saken hadde Jon Thomassen bl. a. gjort gjeldende at fjelltraktene i Vingelen ikke kunde være undergitt privat eiendomsrett, men dommen henviser forsåvidt bl. a. til at det under åstedsbefaringen var oplyst av lagrettet at fjellstrekningene i Vingelen ansees som sameie mellom gårdbrukerne. — De vidneforklaringer som foreligger om opfatningen av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter går samstemmig ut på at fjelltraktene har vært ansett som gårdenes eiendomsstrekninger. Enkelte vidner har hørt uttrykket «almenning» brukt om fjellstrekningene, men denne betegnelse har vært anvendt som ensbetydende med sameie. De fleste av vidnene har aldri hørt om at det i sin tid har vært utstedt bygselsedler på strekninger i fjelltraktene. Et enkelt vidne (40. vidne, Knut Rasmussen Åsen) forklarer at det demrer for hans erindring at han i sine guttedager eller unge dager hørte snakk om at det i gammel tid var bygsel på strekninger i Vingelens fjell, men at det ikke lenger fantes nogen bygsel igjen. Dette siste oppfattet vidnet som uttrykk for at strekningene var gått over til eget eie. — Til slutt skal i denne forbindelse nevnes at de erklæringer fra 1912 som er omtalt i avsnitt VIII,1, etter kommisjonens mening ikke gir grunnlag for å anta at opfatningen av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i virkeligheten har vært en annen enn den som vidneforklaringene for kommisjonen gir uttrykk for.

Idet kommisjonen går over til å omtale de opplysninger som foreligger om de enkelte fjelltrakter i Vingelen, skal bemerkes at spørsmålet om den rettslige bedømmelse av de transaksjoner som markeslåttene i de forskjellige strøk har vært gjenstand for — skyldsetninger og salg m. v. — vil det være mest hensiktsmessig å utskytte til samlet drøftelse etterat hovedpunktene i det stoff som foreligger om vestfjellet i det hele er gjennomgått.

At det for Magnilsjøtraktens vedkommende har gjort sig gjeldende en utve-tydig eiendomsopfatning, kan det ikke være begrunnet meningsforskjell om. De opplysninger som foreligger fra tiden mellom bygselperiodens ophør og 1830 er visstnok noget sparsomme, men fra 1830 av ligger denne trakts historie klart i dagen, og kommisjonen behøver ikke å gå nærmere inn på denne historie for å kunne fastslå at Magnilsjøtrakten har vært gjenstand for en sterkt eksklusiv privat eiendomsrådighet. Her skal bare nevnes at Magnilsetrenes historie frembyr et typisk eksempel på den i Tolgas vestfjell almindelige foreteelse at opkjøp av markeslåtter har dannet grunnlaget for anlegg av seter. Av statens advokat er det også erkjent at Magnilsjøtrakten har vært betraktet av brukerne som privateiendom. Han mener imidlertid at disse strekninger allikevel er statsalmenning, og begrunner dette med at brukeren ikke kan antas å ha gått ut over vanlig almenningsbruk og derfor ikke kan danne grunnlag for erhvervelse av eiendomsrett ved hevd. Skjønt det efter kommisjonens syn på almennings-spørsmålet ikke behøver å avgjøres om det foreligger noget hevdserhverv eller ikke, skal det bemerkes at kommisjonen anser det hevet over enhver tvil at vilkårene for eiendomshevd er til stede for Magnilsjøtraktens vedkommende. Til den hevdslære som statens advokat her gjør gjeldende skal man forøvrig senere komme tilbake.

Opplysningene om Busjødalen og Gjerasdalen viser at engeslåtter i dette strøk har vært gjenstand for skyldsetning, overdragelse og bortleie, uten at transaksjoner av denne art imidlertid her synes å ha vært særlig hyppige. Om disse trakter er ellers å merke at den før omtalte deling av Vingelsgrendens fjellskog omfattet hele Busjødalen (innenfor Vingelens grenser) til grensen mot Magnilsetrenes særskilt skyldsatte strekning, likesom skogdelingen,

såvidt det kan sees, også omfattet den største del av Gjeras dal. Fiskeriet i Gjersjøene og Busjøen har efter vidneforklaringene fra gammel tid tilligget bestemte gårder i Vingelen.

I den øvre del av *Londalen* helt inn til *Bratthøa* var opsitterne i Rødsgrenden enerådende i den eldste kjente tid, og i den største del av denne trakt er det denne grend som fremdeles utøver bruken. I tidens løp er det i dette strøk foregått en stor mengde skyldsetninger og overdragelser av slåtter, delvis i forbindelse med seteranlegg, likesom det er av interesse å konstatere at en opsitter på Rød så tidlig som i 1766 pantsatte sine slåtter (som brukspant). Særskilt skal fremheves salget i 1874 til opsitteren på *Ytre Åsen* av markeslåtter ved *Storøien* med havnerett innenfor en nærmere beskrevet strekning — atter et tilfelle av at seter er anlagt på innkjøpte slåtter. Nevnes skal også overdragelsen av «*Londalsslåtten*», som sammen med «*Hundsjømyrslåtten*» i 1882 blev solgt fra *Tolgens prestegård, Slåbakken*. Skylddelingsforretning blev holdt i 1883 og skjøte utstedt av *Kirkedepartementet* i 1893. Skjønt overdragelsen av disse slåtter, såvidt kommisjonen kan se, i virkeligheten ikke i nogen henseende adskiller sig fra de andre salg av slåtter som har funnet sted, inntar statsadvokaten det standpunkt at overdragelsen i dette tilfelle må antas å ha overført eiendomsrett til slåttestrekningene. — Om skogdelinger i *Londalen* er det tidligere nevnt at den skogdeling som blev påbegynt i 1850-årene gikk så langt nordover som til litt innenfor *Mosedalstjønn*. Den skog øverst i *Londalen* som blev liggende udelt, fordi deltagerne i utskiftningen fant det upåkrevet å dele den (jfr. ovenfor), blev skiftet ut i 1904. Da utskiftningen blev foretatt efterat det for *Storskiftekommisjonen* var reist spørsmål om disse strekningers karakter av statsalmenning, gir denne skogdeling i og for sig intet pålitelig holdepunkt for bedømmelsen av rettsforholdene.

Av opplysningene om *Bratthøtrakten* fremgår bl. a. at opsitteren på *Vestre Haugen* i *Vingelen* i 1860-årene kjøpte op en rekke slåtter i dette strøk. Disse slåtter blev ved matrikkelrevisjonen i henhold til loven av 1863 skyldlagt sammen med gården, og seter blev bygget her i 1864. Mindre interesse for bedømmelsen av rettsforholdene har de skyldsetninger og salg som står i forbindelse med stiftelsen av *Bratthøelskapet*, idet disse disposisjoner er truffet på en tid da det sikkert var almindelig kjent at det var reist spørsmål om hvorvidt fjelltraktene var privateiendom eller statsalmenning.

Det opplysningsstoff som særskilt vedkommer *Langsfjelltrakten* er forholdsvis sparsomt. Enkelte overdragelsesdokumenter på slåtter er kjent, og under den nedenfor nevnte rettsak i 1846 blev det opplyst at *Tolginger* på forskjellige steder i *Langsfjellet* hadde slåtter som skulde være kommet fra Rød i *Vingelen*. Den rettsak mellom opsitterne på Rød og *Tolgensopsitterne* som blev behandlet i 1846 gir efter kommisjonens mening ikke noget sikkert holdepunkt for bedømmelsen av hvordan rettsforholdene i denne trakt har vært oppfattet. Tvisten gjaldt grensene for bruksutøvelsen, spesielt mosetaket, fra begge sider, og slik som denne tvist lå an kunde den ikke nødvendiggjøre nogen konstatering av om disse strekninger var eiendomsstrekninger (sameie) eller ikke. Imidlertid er de opplysninger som foreligger om denne rettsak forsåvidt av interesse som de ikke inneholder antydninger fra noget hold om at *Langsfjelltrakten* blev regnet for å være en almenningsstrekning.

Om *Os og Dalsbygdens fjelltrakter* foreligger endel almindelige opplysninger, også fra eldre tid, som går tildels meget bestemt i retning av at disse trakter har vært ansett som opsitternes eiendomsstrekninger. I den fredlysning av de nordre deler av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen* som opsitterne på *Breen, Nordvangen* og *Berg* utferdiget den 19. februar 1791 heter det således at disse strekninger har «fra umindelige tiider ene tilhørt vores gårder og tilhører dem endnu». I den skrivelse som samtidig blev sendt til lensmann *Krogsgård* betegner de samme opsittere sig som eiere av de nordre deler av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen*, det heter videre i skrivelsen at disse strekninger ligger «udi eiendommen til vore gårde», likesom traktene også betegnes som «sameyen». At de bønder som utferdiget disse dokumenter virkelig mente hvad de sa når de betegnet sig som eiere av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen* og kalte disse strekninger for sitt «sameie», er det

ingen grunn til å tvile på. Her skal minnes om den betydning fredlysningen av de østerdalske almenninger i 1776—1777 og almenningskommisjonenes virksomhet måtte få for bygdefolkets rettsopfatning også når det gjaldt fjelltraktene, likesom det særskilt for Kjurudalens vedkommende er grunn til å erindre hvad tidligere er nevnt om betydningen av at det sønnenfor stiftsgrensen ikke blev utstedt nogen bygselseddel på slåtter etter 1750-årene, mens bygslingene fortsatte på Trøndelagssiden. Det må også fremheves at det ikke er mindre rimelig å tro at bøndene regnet sig som eiere av fjelltraktene enn at de anså sig som eiere av de skogstrekninger som de nettop på denne tid gikk til å utskifte mellom sig. Fjelltraktene med sine slåttestrekninger var nemlig sikkert ikke mindre verdifulle for gårdene enn skogen, jfr. de opplysninger om fjellbrukens omfang og betydning i eldre tid som tidligere er omtalt, deriblandt foged Christensens uttalelse av 1767 om at markeslåttene var så nødvendige for bøndene at «neppe deres gårders drift uden hiines hielp kunde fortsettes». I den fredlysning av Vangrøftdalen og Kjurudalen som det her er tale om heter det da også at «havningen, græsgangene og slåtterne er den principaleste herlighed til vores gårder. Betages vi samme eller derudi skeer indgreb, så kand vi ikke subsistere» Kommisjonen kan derfor ikke se anderledes på disse dokumenter enn at de gir uttrykk for en virkelig eiendomsopfatning. Et annet spørsmål er hvilket grunnlag opsitterne på Breen og de andre gårder hadde for å mene at de var «eneeiere» av Vangrøftdalen og Kjurudalen. Innholdet av de omhandlede dokumenter synes å tyde på at det allerede dengang forelå ialfall spirer til den konflikt mellom grendene om rådigheten over disse trakter som bl. a. skrivelsen fra Østgårds havnelag av 5. desember 1921 (dok. 167) er et vidnesbyrd om.

Om «sameie» i seter- og slåttetraktene taler også kontrakten av 18. juli 1795 mellom opsitterne på Østgård, Nordgård, Breen, Nordvangen og Berg, og i havnekontrakten av 21. april 1860 mellom Breen, Nordvangen og Berg heter det bl. a. at opsitterne på disse gårder «i fellesskap med hverandre er eiere av havnestrekningene i Vangrøftdalen og Kjølådalen». Også disse dokumenter gir, såvidt kommisjonen kan se, uttrykk for en opfatning av rettsforholdene som intet har med almenningsforestillinger å gjøre.

De vidneforklaringer som er avgitt for kommisjonen går samstemmig ut på at ingen har hørt eller tenkt sig at det skulde være statsalmenning eller statseiendom i Os og Dalsbygdens fjelltrakter. En rekke vidner erklærer at de ikke har hørt eller trodd annet enn at slåtter og setrer, skog og havnestrekninger var gårdenes private eiendom. Flere vidner opplyser at de kan ha hørt betegnelsen «almenning» brukt om de udelte skog- og fjelltrakter, men de legger til at hermed har vært ment det samme som sameie. Ett vidne (28. vidne) oppgir uten nærmere forklaring at han har ment og oppfattet det som den almindelige mening at fjellstrekningene er «bygdealmenning for Dalsbygden». En rekke vidner, som alle er eldre folk, er spurt om de nogensinne har hørt at det i gammel tid har vært utstedt bygselsedler på slåtter i disse fjelltrakter. Ett av disse vidner (35. vidne) svarer at han kan erindre å ha hørt omtale at det i sin tid har vært bygselbrev på Tverfjelldalen, men han vet ikke om det var før eller etter storskiftets begynnelse han hørte dette. Om bygslinger på andre strekninger i fjellet har han intet hørt. De øvrige av vidnene erklærer samstemmig at de aldri har hørt om slike bygslinger. Således forklarer 36. vidne, tidligere lærer og gårdbruker Elias Gjeltén, at han i 1880-årene skrev en bok om Dalsbygden og at han under innsamlingen av stoffet til boken fikk ganske inngående kjennskap til hvad der dengang ennu var i behold av levende tradisjon om svunnen tid. Han hørte imidlertid intet som helst om at strekninger i Dalsbygdens fjell i gammel tid skulde ha vært bortbygset av det offentlige til opsitterne, og han har i det hele ikke hatt noget kjennskap til dette før disse bygselforhold er blitt opklart i anledning av Storskiftekommisjonens og senere Høifjellskommisjonens arbeide. I denne forbindelse kan forøvrig nevnes at en erindring om de gamle bygslinger kan spores i et par av de erklaringer som er fremlagt for kommisjonen (dok. 246 og 254, omtalt i avspitt X, 1). Det som er det bemerkelsesverdige er imidlertid at denne erindring her fremtrer som en forestilling om at det i gammel tid blev utstedt «kongeskjøte» på slåttene. Den samme forestilling

har kommisjonen støtt på under vidneførslen i 10de felt (se den forklaring om Rausjødalen som 46. vidne har avgitt, fremstillingen i 10de felt avsnitt VII, 3).

Om det opplysningsstoff som særskilt gjelder de enkelte fjelltrakter i Os og Dalsbygden skal bemerkes:

Det som i Vangrøftdalens historie i tiden etter bygselperiodens ophør trer i forgrunnen er den store mengde av skyldsetninger og overdragelser av markeslåtter. Bemerkelsesverdig er det også at alle setrene i de indre deler av Vangrøftdalen med sidedaler, såvidt det kan sees av de foreliggende opplysninger, er bygget på innkjøpte gamle slåtter. Den yngste av disse setrer, Falkseteren, blev anlagt i 1870-årene av opsitteren på Lauvneset, etterat han hadde kjøpt op alle gamle slåtter i denne trakt på én nær. — I hvilken utstrekning den skogutskiftning som det blev opprettet kontrakt om i 1879 er blitt gjennomført, er ikke helt klart, men kontrakten er forsåvidt av interesse som den gir uttrykk for en utve-tydig eiendomsopfatning. At kontrakten taler om deling av «almindingsskogen» er efter kommisjonens opfatning bare et bevis blandt mange på hvor liten vekt det kan legges på at almen-ningbetegnelsen er brukt. — Enkelte av de rettssaker som interessekollisjoner i Vang- røftdalen har gitt anledning til er av adskillig interesse. Av statens advokat er det fremholdt at dommen av 1820 om seteren Lilleryvollen likefrem gikk ut på at setereierens rett over seter- vollen ikke var eiendomsrett, men en bruksrett. At dommen er slik å forstå, kan imidlertid ikke antas. Når det sies om setereieren at han ikke «i streng forstand» er eier, «siden han mangler skjøde og skyldsætningsforretning», mens han derimot må ansees som en «retmæssig bruker og usus fructuarius», må meningen åpenbart være at det bare er mangelen på formell eieradkomst som bevirker at han karakteriseres på denne måte. — Under saken mot lensmann Skogstad i årene 1829—1831 hevdet saksøkerne, opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg, likesom de hadde gjort i 1791, at Vangrøftdalen var sameie for disse gårder, som «fra uminde- lige tider» hadde enerett der til setring, havning og skogsbruk. Ellers har denne sak forsåvidt interesse som saksøkerne også gjorde gjeldende at opkjøp av slåtter ikke kunde hjemle nogen havnerett. Til nogen rettsavgjørelse kom det imidlertid ikke, idet saken blev forlikt og lens- mannen blev innrømmet havnerett for besetningen på sin gård. — I den rettssak om seteren Mosengvollen som blev pådømt i 1876 blev det under prosedyren bragt på bane om ikke disse strekninger var statsalmenning, idet innstevntes sakfører henviste til at det i gammel tid var utstedt bygselsedler på slåtter i Snuddalen. Til dette spørsmål tok retten imidlertid ikke noget standpunkt. Av saksøkerne (opsitterne på Breen) var det hevdet at Breen, Nord- vangen og Berg efter skogdelingskontrakten av 18. juli 1791 var eiere av hele Vangrøftdalen, mens dette blev bestridt fra innstevntes side. Om dette var det meningsforskjell i retten. Det standpunkt rettens forskjellige medlemmer inntok til spørsmålet har så meget mindre nogen særskilt interesse som spørsmålet var utelukkende prejudisielt.

Av de nokså sparsomme opplysninger om Dalbusjøtrakten er vesentlig å merke at slåttene i denne trakt skal være kjøpt til gården Lilleøyen i Os i 1760—1770-årene (se bl. a. parten Ole O. Lilleøyens forklaring), og at slåttene blev utskilt og solgt fra to bruk i Lilleøyen i 1876.

Om Kjurudalen og Os og Dalsbygdens trakter øst for Kjuru- dalen gjelder det på samme måte som om Vangrøftdalen at det foreligger opplysning om en stor mengde skyldsetninger og overdragelser av markeslåtter. Å merke er at det i ad- skillig utstrekning sees å være foregått salg av slåtter til folk på Røros og i Galågrenden. Blandt de opplysninger det her gjelder fester man sig også særlig ved det som foreligger om de såkalte «Stiftelsesenger». Denne strekning, hvor gården Moseng må antas i sin tid å ha hatt bygslede engesletter, blev i skoginspektør Hummels fortegnelse av 1767 opført som engesletter brukt av bergskriver Hjort på Røros. Under en besiktigelsesforretning i 1830 blev strekningen beskrevet som «Hjorts Stiftelses eiendom Mosengvollen og dens engesletter og tilhørende skov», og i 1840 blev den skyldsatt som tilhørende den Hjortske stiftelse. I seterskogdelingen av 1886 er Stiftelsesengene omtalt som en større skogstrekning som fra lang tid tilbake har

tilhørt en enkelt eier. — Om den skogdeling i Kjurudalen som opsitterne på Breen og Nordvangen foretok i 1870- og 1880-årene har statens advokat bl. a. fremholdt at dens gyldighet ikke er anerkjent fra alle hold og at den under enhver omstendighet er foretatt i så ny tid at nogen hevdetid ikke var utløpet da almenningsspørsmålet første gang blev reist av Landbruksdepartementet. Kommisjonen behøver ikke å gå inn på de spørsmål som her er berørt. Det er tilstrekkelig å konstatere at skogdelingen gir uttrykk for en klar eiendomsopfatning hos Breensgrendens opsittere, og betydningen herav forringes ikke derved at deres påstand om å være eneeiere av disse strekninger bestrides av andre (opsitterne i Østgårdsgrenden). At Kjurudalstrakten har vært opfattet som private eiendomsstrekninger, har også ved andre anledninger vært lagt for dagen. Tidligere er omtalt det opplysningsstoff som vedkommer både Vangrøftdalen og Kjurudalen og som gir uttrykk for en bestemt eiendomsopfatning. Særskilt om Kjurudalen er å nevne at Dalsbygdingene i sin fredlysning av 1854 betegnet sig som «rettmessige eiere av den fredlyste strekning fra stiftsskjellet ved Mellitjernet i Kjurudalen og sydover til gårdene fra Dalsbygden». Og i 1864 gikk opsitterne på Breen til saksanlegg i anledning av åvirke «i klagernes tilligemed flere oppsiddere af Dalsbygden i fælleskab eiende birkeskov i Hanksjødalen, Tjurudalen . . . »

Under gjennomgåelsen i det foregående av hovedpunktene i det opplysningsstoff som foreligger om de forskjellige fjelltrakter har kommisjonen ikke gått nærmere inn på den rettslige vurdering av de transaksjoner som markeslåttene i tidens løp har vært gjenstand for. Statens advokat har i så henseende fremholdt at slåtterrettighetene efter sin opprinnelse var skarpt begrensede bruksrettigheter i almenning og intet annet, og at de overdragelser og andre transaksjoner som slåttene har vært gjenstand for derfor heller ikke har vært annet enn disposisjoner over bruksrettigheter i almenning, disposisjoner som ikke har kunnet endre disse bruksrettigheters karakter. Til denne betraktning skal kommisjonen bemerke at når statens advokat mener å kunne karakterisere de slåtterrettigheter vi her har for øie som rettigheter i almenning, er det fordi han overensstemmende med sitt syn på almenningsbeviset går ut fra som bevist at de fjelltrakter hvor slåttestrekningene ligger var statsalmenning i den tid da bygslingene pågikk. Men det er dette som efter kommisjonens bedømmelse av de foreliggende opplysninger ikke er bevist, og da det ikke i slåtterettens eget innhold ligger at den er og må være en rett til slått i almenning, foreligger det intet grunnlag for å gå ut fra at de slåtterrettigheter hvis karakter det her er spørsmål om var almenningsrettigheter og intet annet, det være sig i bygselperioden eller senere. Hvad dernest angår spørsmålet om slåtterettens karakter av bruksrett eller eiendomsrett, kan dette spørsmål sikkert ikke besvares ved nogen almindelig formel — det er efter kommisjonens mening klart at det må bero på en konkret bedømmelse om slåtteretten naturlig er å karakterisere på den ene eller den annen måte. Den rettslige vurdering av de skyldsetninger og overdragelser m. v. som slåttene har vært gjenstand for kan derfor ikke ta sitt utgangspunkt i en forutsetning om at slåtterrettighetene i den ene eller den annen tidsperiode var og måtte være almenningsrettigheter eller at de var og måtte være bruksrettigheter. Det det kommer an på er utelukkende hvilken opfatning av rettsforholdene selve disse skyldsetninger, overdragelser og andre transaksjoner må oppfattes som et naturlig uttrykk for.

Med dette som utgangspunkt, og med hele det opplysningsstoff som er gjennomgått i det foregående som bakgrunn for bedømmelsen, kan kommisjonen ikke finne det synderlig tvilsomt at de tallrike disposisjoner over slåttene som det foreligger opplysning om — at det er foregått langt flere av disse transaksjoner enn dokumentasjon og vidneførsel gir beskjed om, kan man forøvrig med sikkerhet gå ut fra — må sees som uttrykk for en rettsopfatning som er blottet for almenningsforestillinger. Slåttene har vært skyldsatt og solgt, leid bort og pantsatt, og det kan efter alt som foreligger ikke være gjenstand for tvil at de som deltok i disse transaksjoner har vært helt behersket av et privateiendomsrettslig syn. Det er i så henseende bl. a. betegnende at det, såvidt kommisjonen har kunnet se, ikke i et eneste ett

av de mangfoldige overdragelsesdokumenter m. v. som er fremlagt finnes en bemerkning eller antydning om at det er rettigheter i almenning det disponeres over. Det spørsmål vil imidlertid her naturlig reise sig om det kan antas at slåtteeierne har ment å ha en virkelig eiendomsrett til sine slåttestrekninger, og om det ved overdragelse av slåtter har vært meningen å stifte eiendomsrett for erhververen. Til dette er å svare — hvad man nedenfor skal komme nærmere tilbake til — at det i mange tilfelle med sikkerhet kan konstateres at slåtteeieren må ha oppfattet sig som eier av slåttestrekningen på samme måte som av jord i bygden, likesom det er all grunn til å anta at dette i det hele har vært en utbredt opfatning av en slåtteeiers rettsstilling. Efter kommisjonens mening er dette imidlertid ikke en nødvendig forutsetning for at de rettslige disposisjoner over slåttene som det her er tale om skal kunne karakteriseres som utslag av en privateiendomsopfatning. I så henseende er det allerede avgjørende at slåtteretten som sådan, uten hensyn til om den har vært regnet som ensbetydende med grunneiendomsrett til slåttestrekningene, må antas å ha vært oppfattet som en selvstendig, av gårdene i bygden uavhengig eiendomsgjenstand som den berettigede hadde så stor frihet til å disponere over at han kunde selge den, ikke bare til andre gårdbrukere i bygden, men også til gårdbrukere i andre bygdelag, og gjerne også til folk i eller utenfor bygden som intet gårdsbruk eide. At dette har vært slåtterettighetenes stilling i den almindelige opfatning kan efter de foreliggende opplysninger ikke være gjenstand for tvil. Eksempelvis skal fremheves at adskillige slåtter i Kjurudalen som ovenfor nevnt i tidens løp er blitt solgt til folk på Rørøs. Av betydelig interesse er i denne forbindelse de opplysninger som utskiftningsformann Rønnow gav i 1870-årene om markeslåttene i Os (Dalsbygden) og Vingelen, efterat han hadde foretatt forskjellige undersøkelser i anledning av den ansøking om nedsettelse av en storskiftekommissjon som på den tid forelå. I sin skrivelse til Indredepartementet av 31. desember 1874 (omtalt i avsnitt V, 3) opplyser han at det i disse bygder finnes et stort antall markeslåtter som ikke kan ansees som tilliggende nogen bestemt seter eller nogen bestemt gård, i Dalsbygden minst 67 og i Vingelen minst 138. Han gjør videre oppmerksom på at markeslåtter i betydelig utstrekning har vært avhendet til folk utenfor havnelagene, i Vingelen særlig til folk fra Tolga og i Dalsbygden til folk i Osgrenden eller på gårdene øst for Glomma, ja ofte endog til Rørøsinger. Og han gjør den bemerkelsesverdige tilføielse at «det er ikke uantagelig at desslige markeslåtter hyppig utgjør en manns eneste eiendom».

Det er efter kommisjonens mening så meget klarere at de mange disposisjoner over slåttene må sees som naturlige utslag av en privateiendomsopfatning, som det i adskillige tilfelle kan fastslåes med sikkerhet at slåttestrekninger må ha vært oppfattet som gjenstand for eiendomsrett på samme måte som gårdene i bygden. At dette var tilfellet med Magnilstrakten, efterat prost Hagerup hadde kjøpt op de mange slåtter ved Magnilsjøene og hadde fått strekningen skyldsatt i 1830 med nøiaktig beskrivelse av grensene for det skyldsatte område, ligger klart i dagen. Tvilsomt kan det heller ikke være at da opsitteren på Åsen i Vingelen for 500 spd. kjøpte en slåttestrekning med havnerett ved Storøien i Londalen for å bygge seter der, blev dette fra alle sider oppfattet som overdragelse av en eiendomsstrekning. Og likeså litt er det grunn til å tvile på at opfatningen var den samme da eieren av Vestre Haugen i Vingelen i 1860-årene kjøpte op en rekke slåtter ved Bratthøa for å anlegge seter i denne trakt. Det samme gjelder de salg av slåtter som er foregått i Vangrøftdalen i forbindelse med seteranlegg, således salget i 1870-årene av slåttene ved Falken til opsitteren på Lauvneset. Og opplysningene om «Stiftelsesengene» i Kjurudalen efterlater ingen tvil om at denne strekning fra lang tid tilbake har vært anerkjent fra alle hold som en eiendomsstrekning.

Det er imidlertid efter kommisjonens opfatning all grunn til å gå ut fra at det i langt videre utstrekning enn de her nevnte tilfelle gir vidnesbyrd om har vært opfatningen at slåttestrekningene var gjenstand for eierrådighet på samme måte som jord og skog. Ikke minst når en slått eller en samling av slåtter blev særskilt skyldsatt — med vanlig beskrivelse av

den skyldsatte streknings grenser og opmerking av grensene i marken — og overdratt ved skjøtning og tinglysning, måtte det for bygdefolket være lite naturlig å tro at disse akter her skulde ha en annen betydning enn ellers var tilfellet. Av statens advokat er det som tidligere nevnt erkjent at salget av «Londalsslåtten» og «Hundsjømyrslåtten» i 1882 har overført eiendomsrett til disse slåttestrekninger, og det er også all grunn til å tro at den mann som kjøpte disse slåttene fra prestegården og fikk skjøte av Kirkedepartementet gikk ut fra at han blev eier av slåttestrekningene. Men det er på den annen side ingen grunn til å anta at han vilde ha ment noget annet dersom han hadde kjøpt slåttene fra en annen gård enn prestegården og hadde fått overdragelsen ordnet ved skyldsetning, skjøtning og tinglysning. Det er rimelig å gå ut fra at overdragelser av slåtter vanligvis har vært oppfattet som eiendomsoverdragelser, og i overdragelsesdokumentene forekommer da også stadig de samme uttrykk som det er almindelig å bruke når fast eiendom overdras — det heter at slåtten overdras «til odel og eiendom», «som full eiendom» og lignende. Eksempelvis kan også nevnes at det i et skjøte som opsitteren på gården Volden i Os i 1843 utstedte på en del av sine slåtter i Svartbekkdalen (i Vangrøftdalen) heter at Svartbekken er grense for «min eiende gård Volden».

Det fremgår av den redegjørelse som er gitt i det foregående at fjelltraktene sine egen historie efter kommisjonens mening inneholder en rekke utvetydige vidnesbyrd om at det i tiden efter bygselperiodens ophør — for mere enn 150 år siden — er privateiendomsopfatningen som helt har behersket bygdefolkets syn på rettsforholdene. Efter det som tidligere er påpekt om de offentlige myndigheters holdning til almenningsspørsmålet i den samme tid, og om den betydning som denne myndighetenes holdning også måtte få for bygdefolkets rettsopfatning, kan kommisjonen da ikke finne at den samlede bedømmelse av rettsforholdenes utvikling i tiden fra 1750-årene og op til den nyeste tid overhodet frembyr tvil. De almenningsforestillinger som fogdenes bygselpraksis bærer vidnesbyrd om har ikke formådd å trenge igjennem, men har måttet vike for en decidert rettsopfatning gående ut på at fjelltraktene er private eiendomsstrekninger. Opplysningene tyder også på at denne utvikling i virkeligheten må være i det vesentlige fullbyrdet allerede for meget lang tid siden. Et vidnesbyrd herom er det bl. a. at erindringen om de gamle bygslinger — efter det som er forklart av en rekke vidner som er eldre folk og hvis troverdighet ikke bør dras i tvil — var glidd så godt som helt ut av den levende tradisjon i disse bygder da de undersøkelser som Storskiftekommisjonens og Høifjellskommisjonens virksomhet gav anledning til bragte de gamle papirer frem fra arkivene. Betegnende for rettsopfatningen er det også at når det i nogen få tilfelle har vært mulig å ettervise forestillinger som peker tilbake mot de gamle bygslinger, fremtrer disse forestillinger tildels som en tro på at strekninger i fjellet en gang i tiden er blitt tilhjemlet bøndene ved et adkomstdokument som det efter gammel opfatning på landsbygden står særlig respekt av, nemlig kongeskjøtet.

Efter det som er utgangspunktet for undersøkelsen i det foregående av rettsforholdenes utvikling i tiden efter bygselperiodens ophør blir det kommisjonens resultat at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma ikke er statsalmenning.

I en subsidiær betraktning har statens advokat under henvisning til uttalelser av Storskiftekommisjonen fremholdt at det i disse fjellstrekninger finnes store områder som ligger praktisk talt uopptatt og unyttet og som av denne grunn under enhver omstendighet må anerkjennes som statsalmenning. Kommisjonen kan ikke finne at denne opfatning stemmer med de virkelige forhold. At fjellet er nyttbart praktisk talt overalt, har kommisjonen under sine befaringer hatt anledning til å konstatere, og såvidt forståes går også statens advokat ut fra at så er tilfellet. Men det kan heller ikke antas at det finnes områder av nevneverdig utstrekning som ikke er utnyttet til havning, fjellslått eller mosetak — dette så meget mindre som kommisjonen, som tidligere nevnt, finner å måtte gå ut fra at disse fjelltrakter i det store og hele var tatt i bruk allerede i den eldste kjente tid. Hvad særskilt angår traktene fra Kjurudalen vestover mot Forelhogna, går vidneforklaringene ut på at også disse

strekninger så godt som i sin helhet er og har vært gjenstand for utnyttelse. Således forklarer flere vidner, blandt dem 36. vidne, Elias Gjeltén, at ku og sau går praktisk talt over alt fjell like til stiftslinjen i strekningene mellom Kjurudalen og Tverelvdalen og mellom Tverelvdalen og Snuddalen. Under sine interne befaringer sommeren 1933 har kommisjonen også konstatert at det er beitesammenheng fra Tverelvens dalføre og nordefter til Dalbusjøtrakten. Fra denne trakt strekker beiter sig opover (sydøstover) langs Bubekken, og disse beiter har praktisk talt sammenheng med beiter i Kjurudalen (Lille Øibekkes dalføre). — Det er som alt antydnet gjort gjeldende av statens advokat at Storskiftekommisjonen har betegnet visse områder av disse fjellstrekninger som unyttet og uoptatt. Det må imidlertid antas at de forøvrig ikke helt klare uttalelser av Storskiftekommisjonen som det her siktes til (skrivelse til Landbruksdepartementet av 31. mai 1898, dok. 77 s. 6) ikke er slik å forstå at det skulde finnes strekninger i storskiftefeltet som er «uoptatt» i den forstand at de overhodet ikke er tatt i bruk. Hvad Storskiftekommisjonen vilde fremholde — jfr. også hvad advokat Sam. Johnson, som var Storskiftekommisjonens formann, har uttalt herom under prosedyren — var visstnok ikke annet enn at det fantes strekninger i feltet som kunde gi plass for en betydelig utvidelse av bruken, og at det derfor burde sørges for en slik ordning av bruksforholdene at spesielt Tolgingenes behov for nye beitestrekninger kunde tilfredsstilles.

Hvad ellers angår Storskiftekommisjonens uttalelser om rettsforholdene i disse fjellstrekninger, er uttalelsene preget av at det etter Storskiftekommisjonens opfatning var sterkt behov for og rimelig anledning til å gjennomføre en omordning av bruksforholdene. Det kan sees at Storskiftekommisjonen under sine overveielser over dette har vært inne på almenningsspørsmålet, men noget klart standpunkt til spørsmålet er ikke kommet til uttrykk i de foreliggende uttalelser, og skjønt Landbruksdepartementet i skrivelse til kommisjonens formann av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9) hadde gjort påstand om eiendomsrett for staten til visse strekninger, undlot Storskiftekommisjonen å treffe nogen avgjørelse i den anledning. Det heter herom i kommisjonens forhandlingsprotokoll for 2. juli 1906 (dok. 77 s. 10 flg.) at «spørsmålet om hvorvidt staten for visse strøks vedkommende (nemlig i storskiftefeltets ytterkanter) sitter igjen f. eks. med den samlede rett til skogen eller med den samlede jaktrett eller med retten til å disponere over havneganger o. s. v., eller hvorvidt staten i visse strøk har til disposisjon en av den private okkupasjon og hevd uoptatt andel i en eller flere av disse rådigheter — disse spørsmål tror kommisjonen å burde la ligge».

Det resultat Høifjellskommisjonen er kommet til bygger på at det etter kommisjonens syn på det foreliggende opplysningsstoff ikke er ført bindende bevis for at det i kjent tid har vært statsalmenning i de fjelltrakter det her gjelder. Det er etter dette ikke nødvendig å ta standpunkt til om resultatet måtte bli det samme dersom man etter omstendighetene vilde finne at almenningsbevis foreligger. I anledning av partenes prosedyre om almenningsspørsmålet, forsåvidt det sees under denne synsvinkel, vil man imidlertid ikke undlate å nevne at det etter kommisjonens opfatning allerede kan være et spørsmål om det i et tilfelle som det foreliggende utelukkende er reglene om hevd og alders tids bruk som — bortsett fra overdragelse fra det offentlige — kan gi rettslig grunnlag for å fastslå at en tidligere statsalmenningsstrekning har tapt sin karakter av almenning, jfr. de betraktninger som er berørt i Gudbrandsdalskommisjonens innstilling s. 11 og s. 223—224. Om den bedømmelse som hevds-spørsmålet i tilfelle vilde bli gjenstand for skal bemerkes at det etter kommisjonens mening ikke kunde kreves særskilt hevdsbevis for hvert enkelt av de mangfoldige interesseområder i fjelltraktene. Så svakt som almenningsbeviset under enhver omstendighet måtte erkjennes å stå, vilde nemlig her i fremtredende grad gjøre sig gjeldende den betraktning om forholdet mellom hevdsbeviset og almenningsbeviset som det er gitt uttrykk for i tidligere kjennelser av kommisjonen, se således kjennelse av 14. juni 1929 i 2net felt, avtrykk s. 72. Det som statens advokat stiller i forgrunnen, når han bestrider at hevdsbetingelsene er til stede, er forøvrig at selve bruken av fjellstrekningene i Tolgas vest-

fjell ikke har gått ut over vanlig almenningsbruk, at eierrådighet ikke har gitt sig andre utslag enn rettslige disposisjoner og at slike rettslige disposisjoner ikke kan danne grunnlag for hevd. Ut fra dette syn — som faller sammen med hvad advokat K. Meinich Olsen har fremholdt i sin bok om almenningsretten (utgitt 1928), se særlig s. 200 flg. — gjør statens advokat som før nevnt gjeldende at hevdsbetingelsene ikke engang foreligger for Magnilsjøtrakten's vedkommende. Kommisjonen må ta avstand fra den lære at «rettslige» disposisjoner, som skyldsetninger, salg, bortleie o. s. v., aldri eller praktisk talt aldri kan anerkjennes som grunnlag for hevd av eller fra en strekning som det foreligger almenningsbevis for, jfr. det som er uttalt om en slik hevdslære i kjennelse av 2. juni 1924 i Eidfjordforretningen av 1ste felt, avtrykk s. 98, og som kommisjonen henholder sig til. Etter kommisjonens mening må spørsmålet om eierrådigheten har gitt sig uttrykk på en sådan måte at hevdsbetingelsene forsåvidt er til stede, gjøres til gjenstand for en konkret bedømmelse, uten at de såkalte rettslige disposisjoner her er utelukket fra å komme i betraktning. Særsomt skal fremheves at det for den almindelige rettsbevissthet i de bygder det her er tale om sikkert vilde fremstille sig som helt uforståelig at ikke engang Magnilsjøtrakten skulde være gått over til privateiendom ved hevd. At statens advokat i konsekvens av sin hevdslære finner å måtte gjøre gjeldende at denne strekning ikke er gått over til privateiendom, er etter kommisjonens mening et tydelig tegn på at denne hevdslære hviler på et sviktende grunnlag.

Det står tilbake å drøfte almenningsspørsmålets stilling i den del av feltet som hører til Galågren den i Røros landsogn. De eldste opplysninger om Galågren den bærer vidnesbyrd om at det strøk hvor denne gren d ligger blev behandlet som kongens almenning i annen halvdel av 1600-tallet og også på 1700-tallet — et forhold som finner en naturlig forklaring i at denne gren d er blitt bebygget nordfra og ikke fra Østerdalen. Etter det standpunkt statens advokat har inntatt til spørsmålet om det er statsalmenning i de fjelltrakter det her gjelder finner kommisjonen det imidlertid ikke nødvendig å gjøre rettsopfatningen i den eldste kjente tid eller rettsforholdenes senere utvikling til gjenstand for nærmere drøftelse. Under henvisning til utskiftningene av skogen og til kongeskjøtet av 1803 på Refsjøåsen erkjenner nemlig statens advokat at traktene innover fra Galågren den så langt som til og med Refsjøåsens strekninger er privateiendom. Om grensene for eiendommen Refsjøåsen heter det i besiktigelsesforretningen av 1802 at de går «fra Fines nøster ved Fieldsøen i lige linie efter den alfare vey der går til Kiyudalen, og derfra i væster til midten af den såkaldede Storsjø til Sandkiernbekken, følgende samme til Sandkiernet . . .». Hvor denne grense på alle punkter går i terrenget, er kommisjonen ikke helt på det rene med, men det kan uten videre fastslås at det område som blir liggende mellem eiendommen Refsjøåsens nordgrense, feltgrensen og Kjurudalstrakten er av så ubetydelig utstrekning at dette områdes rettsforhold må være helt bestemt ved rettsforholdene i de omkringliggende trakter. Om statsalmenning i dette strøk kan det da bare bli spørsmål såfremt det er statsalmenning i traktene øst for feltet og denne almennings grense mot vest faller innenfor feltgrensen. Det avgrensningsspørsmål som her i tilfelle kan opstå skal bli omtalt nedenfor.

Kommisjonens resultat er efter dette at fjellstrekningene i 9de felt, med det forbehold som nedenfor skal nevnes, ikke for nogen del er statsalmenning. Kommisjonen skal her understreke at det som avgjøres ved denne kjennelse utelukkende er at fjellstrekningene ikke er statsalmenning. De spørsmål om bedømmelsen av rettsforholdene som, når dette er fastslått, fremdeles vil kunne foreligge — således den meningsforskjell som sees å være til stede om Østgårdsgrendens forhold til traktene i Kjurudalen og Vangrøftdalen — ligger utenfor Høifjellskommisjonens myndighetsområde.

Om mulig avgrensning innenfor feltets område av statsalmenning i tilstøtende herreder skal kommisjonen bemerke: Spørsmålet om eventuell avgrensning av mulig statsalmenning i Kvikne og Tynset må utstå til avgjørelse i forbindelse med påkjennelsen av vedkommende forretninger av 8de felt (Kviknes østfjell og Tynsetforretningen). Spørsmålet om mulig avgrensning innenfor feltet av stats-

almenning i herredene i Sør-Trøndelag er overhodet ikke drøftet under prosedyren. Dette spørsmål konsentrerer sig, såvidt kommisjonen kan se, om traktene i Kjurudalen og ved Dalbusjøen, men det foreligger ingen uttalelse fra partenes side om hvordan en almenningsgrense her antas å burde trekkes. Heller ikke er det utredet om det på Trøndelagssiden finnes områder av privateiendom som støter inn til de strekninger i Os som nu fastslåes å være privateiendom. I denne forbindelse skal nevnes at det under arbeidet med påkjennelsen av feltet er tilveiebragt adskillig dokumentstoff som vedkommer traktene i Kjurudalen omkring Kjølittjønn og som også berører Dalbusjøtrakten. Dette dokumentstoff har kommisjonen foreløbig ikke funnet å burde fremlegge, idet denne dokumentasjon ikke kan foretas uten at partene får ordet påny, likesom kommisjonen også regner med at supplerende undersøkelser kan vise sig å være nødvendige. For at det som er hovedspørsmålet i forretningen skal kunne få sin løsning uten ytterligere utsettelse, har kommisjonen funnet å burde gå frem på den måte at kjennelse i forretningen nu blir avsagt, idet det omhandlede avgrensningsspørsmål utsettes til særskilt avgjørelse ved tilleggskjennelse. — Det foreligger for kommisjonen ikke nogen opplysning om hvorvidt det i traktene øst for Kjurudalsmana kan bli spørsmål om avgrensning av statsalmenning i Røros landsogn. Kjennelsens konklusjon er imidlertid formet slik at intet blir foregrepet i så henseende.

Spørsmålet om saksomkostninger faller bort efterat de private parter har fått bevilling til fri sakførsel.

Ansettelsen av salær for den beskikkede sakfører er behandlet som særskilt sak.

XIII.

Ti kjennes for rett:

Fjellstrekningene i 9de grenseopgangsfelt kjennes ikke å være statsalmenning.

Spørsmålet om nogen del av grensestrøkene i feltet hører til statsalmenning i tilstøtende herreder utstår dog til senere avgjørelse.

Hjerkins den 13. juli 1934.

Sverre Grette.

Alfred Ihlen.

Otto Reimers.

Aslak Øygarden.

S. Sverdrup.